

Παράρτημα Α: Γλωσσάριο

Ανάκτηση πληροφοριών (information retrieval): ο τρόπος εντοπισμού της πληροφορίας και η διαδικασία ανασυρσίς της από το σημείο εναπόθεσής της. Η ανάκτηση πληροφοριών εμπίπτει σε δύο ευρείες κατηγορίες Α. στην αναζήτηση και ανάκτηση πληροφοριών μέσω του συγγραφέα/δημιουργού τους ή του τίτλου τους που αποτελεί αναζήτηση για κάτι που ξέρουμε ότι υπάρχει και Β. στην αναζήτηση και ανάκτηση πληροφοριών για ένα θέμα χωρίς απαραίτητα να ξέρουμε ότι υπάρχουν συγκεκριμένα τεκμήρια για το θέμα αυτό. Η διαδικασία ανάκτησης πληροφοριών πρέπει να καλύπτει και τις δύο ανάγκες.

Απαριθμητικά συστήματα (enumerative systems) είναι αυτά που παρουσιάζουν πίνακες και λίστες με όλες τις συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες που περιλαμβάνουν. Απαριθμούν δηλαδή τις θεματικές κατηγορίες και υποκατηγορίες των εννοιών.

Εγκυκλοπαίδεια (encyclopedia): όρος που εκφράζει τη σύνοψη της γνώσης. Προέρχεται από τη σύνθεση των λέξεων «εγκύκλιος + παιδεία».

Ελεγχόμενα λεξιλόγια (controlled vocabularies): λεξιλόγια που οι λέξεις που περιλαμβάνουν έχουν προσδιοριστεί ώστε να εκφράζουν συγκεκριμένες έννοιες, έχουν επιλεγεί από πριν και έχουν καθιερωθεί για να χρησιμοποιούνται με συγκεκριμένο τρόπο από τους δημιουργούς του λεξιλογίου. Είναι αντίθετα προς τη χρήση της ελεύθερης φυσικής γλώσσας που δεν γνωρίζει περιορισμούς στη χρήση των λέξεων. Στη βιβλιοθηκονομία τα ελεγχόμενα λεξιλόγια περιλαμβάνουν λέξεις ή συνδυασμούς λέξεων που συγκροτούν αυτοτελείς έννοιες και που αποδιδόμενες σε τεκμήρια τα προσδιορίζουν και λειτουργούν ως σημεία θεματικής πρόσβασης σε αυτά. Τα ελεγχόμενα λεξιλόγια δίνουν λύσεις σε μια σειρά από προβλήματα που αφορούν τη χρήση των συνωνύμων, των αμφίσημων και πολύσημων (πολυσήμαντων) λέξεων καθώς και την καθιέρωση ή μη λέξεων μέσω παραπομπών. Στόχος των ελεγχόμενων λεξιλογίων είναι η τυποποίηση στη χρήση των λέξεων για την απόδοση εννοιών. Τα ελεγχόμενα λεξιλόγια πρέπει να ενημερώνονται διαρκώς.

Ελεύθερο λεξιλόγιο (non controlled vocabulary): (απευθείας ανάκτηση από πλήρη κείμενα). Πρόκειται για ελεύθερο λεξιλόγιο, που μπορεί να υπάγεται σε κάποιο σύστημα, συνήθως ταξινομικό, κάτω από το οποίο εντάσσονται οι λέξεις κλειδιά που προκύπτουν, ή και για τελείως ελεύθερο λεξιλόγιο που δεν εντάσσεται σε κανενός είδους σύστημα. Το ελεύθερο λεξιλόγιο έχει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα, ότι η γλώσσα του είναι φυσική, δεν υπάγεται σε περιορισμούς και δεν απαιτεί επεξηγήσεις. Χρησιμοποιείται από όλους και δε χρειάζεται κάποιον να μεσολαβήσει και να ερμηνεύσει τυποποιήσεις και παραπομπές για τον απλούστατο λόγο ότι δεν υπάρχουν.

Επικοινωνία (Communication): Επικοινωνία είναι η μεταφορά της πληροφορίας. Ο τρόπος που μοιραζόμαστε την πληροφορία μέσω του λόγου, της γραφής, των σημάτων, της εικόνας, της αφής, του ήχου κλπ.

Επιστήμονας της πληροφόρησης (information scientist): αυτός που μπορεί να οργανώνει, να διαχειρίζεται και να βρίσκει τη ζητούμενη πληροφορία με ακρίβεια, πιστότητα, ταχύτητα, ενημερότητα

Θεματικές Επικεφαλίδες (Subject Headings): ελεγχόμενο λεξιλόγιο που οι όροι του έχουν τη μορφή επικεφαλίδων. Κάθε επικεφαλίδα περιγράφει μία έννοια.

Θεματική πρόσβαση (Subject access): η δυνατότητα πρόσβασης σε ένα τεκμήριο μέσω του θέματος του. Πιο απλά: να μπορώ να ψάξω και να βρω οτιδήποτε με βάση το θέμα του. Για τη βιβλιοθηκονομική πραγματικότητα, θεματική πρόσβαση είναι η δημιουργία μεταδεδομένων που αποτυπώνουν το εννοιολογικό περιεχόμενο του τεκμηρίου. Η σημασιολογική αυτή ανάλυση οδηγεί στον προσδιορισμό του «τι είναι» το τεκμήριο που έχουμε στα χέρια μας καθώς επίσης και το «περί τίνος πρόκειται». Με βάση αυτά τα στοιχεία αποδίδουμε θέματα που εκφράζουν αυτό το περιεχόμενο με τη μορφή είτε επικεφαλίδων είτε όρων θησαυρού και οντολογιών είτε ακόμα «λέξεων κλειδιών» από ελεύθερο λεξιλόγιο.

Θησαυρός (Thesaurus): Θησαυρός είναι ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο που καθοδηγεί βιβλιοθηκονόμους και χρήστες ποιους όρους να χρησιμοποιήσουν. Έχει σχεδιαστεί για να διευκολύνει τη θεματική πρόσβαση στα τεκμήρια και εξυπηρετεί φυσικές και

ηλεκτρονικές συλλογές. Το λεξιλόγιο αυτό αναφέρεται συνήθως σε μια επιστημονική ενότητα, πχ Εκπαίδευση, Φιλοσοφία, χημεία, κλπ . Οι όροι τους σχηματίζουν δενδροειδείς σχηματισμούς. Ένας θησαυρός έχει ιεραρχικούς και σχεσιακούς συσχετισμούς. Δηλαδή, σχέσεις που είναι από το γενικό στο ειδικό και αντίστροφα καθώς και σχέσεις που εκφράζουν ότι ο όρος A είναι σχετικός με τον όρο B.

Οντολογία (ontology): Οι οντολογίες είναι ελεγχόμενα λεξιλόγια που οι έννοιές τους προσδιορίζονται με βάση τη σημασία τους σε ένα συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο. Οι συσχετισμοί μεταξύ των όρων τους καθορίζονται από περιορισμούς και παραμέτρους. Εξειδικευμένες οντολογίες που αφορούν ένα συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο μπορούν να συνδέονται μεταξύ τους ή να συνδέονται και με οντολογίες γενικότερων πεδίων. Για την επιστήμη της πληροφόρησης ο όρος οντολογία προσδιορίζει και την οργάνωση όρων που εκφράζουν κατηγορίες πραγμάτων που υπάρχουν για ένα γνωστικό πεδίο και τον τρόπο με τον οποίο μοιράζονται τη γνώση αυτή όσοι ασχολούνται με το συγκεκριμένο γνωστικό πεδίο.

Όρος (Term): όνομα, έκφραση ή λέξη που χρησιμοποιείται για να ορίσει ένα συγκεκριμένο πράγμα ή έννοια σε ένα επιστημονικό πεδίο. Ο «όρος» χρησιμοποιείται για να εκφράσει τις έννοιες και τα πράγματα που αποτελούν μέρος ενός ελεγχόμενου λεξιλογίου. «Όρους» έχουν οι Θησαυροί, οι οντολογίες και οι ταξινομίες. Οι θεματικές επικεφαλίδες αποτελούνται από όρους, αλλά εκλαμβάνονται ως σύνολο και επομένως τις προσδιορίζουμε πάντοτε ως «επικεφαλίδες».

Πληροφοριακός πόρος (resource): αναγκαίο πληροφοριακό αγαθό. Με τον όρο πληροφοριακό πόρο μεταφράζουμε τον αγγλικό όρο resource. Θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και ο όρος «πηγή», ωστόσο ο όρος πόρος είναι ακριβέστερος και πιο κοντά στην έννοια της λέξης resource τουλάχιστον με τον τρόπο που έχει χρησιμοποιηθεί εδώ για να εκφράσει το πληροφοριακό αγαθό (που είναι το αποτέλεσμα, το προϊόν της πληροφορίας και το οποίο είναι ένα αναγκαίο αγαθό, πόρος) και όχι το σημείο προέλευσης του αγαθού αυτού (πηγή). Για πληρέστερη κατανόηση, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο «πληροφοριακός πόρος» του Dublin Core που έχει σχεδιαστεί για την κάλυψη ηλεκτρονικών πληροφοριακών πόρων θα μπορούσε να αντιστοιχηθεί με τον όρο «τεκμήριο» που χρησιμοποιούμε για τα άλλα πρότυπα ή με τον όρο «βιβλίο» που θα βλέπατε σε μια παραδοσιακή βιβλιοθήκη.

Προσυνδυσασμένα συστήματα (precoordinated systems): είναι αυτά που οι θεματικοί όροι παρατίθενται έτοιμοι (είναι δηλαδή συνδυσασμένοι από πριν, προσυνδυάζονται) και εκφράζουν έννοιες υποδιαιρέσεις εννοιών, γεωγραφικά ονόματα, ιστορικές περιόδους και μορφές παρατάσσονται με τη σειρά που προαναφέρθηκε και σχηματίζουν μια θεματική αλυσίδα. Οι θεματικές επικεφαλίδες είναι το κυριότερο προσυνδυσασμένο σύστημα. Ο βιβλιοθηκονόμος λαμβάνει έτοιμα τα στοιχεία των θεματικών επικεφαλίδων μέσα από ένα αυστηρά ελεγχόμενο λεξιλόγιο.

Έτσι για παράδειγμα, αν έχω ένα παιδικό βιβλίο για τη νεότερη ιστορία της Ελλάδας η θεματική μου επικεφαλίδα θα ήταν:

Ιστορία, Νεότερη – Ελλάδα – 19^{ος} αι – Βιβλία για παιδιά

Σύνθετα συστήματα: επίσης γνωστά και ως αναλυτικοσυνθετικά συστήματα και ως συστήματα «απόψεων» (**faceted systems, analytic synthetic systems**)⁵². Είναι αυτά που στηρίζονται σε δύο διαδικασίες, την ανάλυση και τη σύνθεση. Η ανάλυση συνίσταται στην αποδόμηση του νοηματικού περιεχομένου του τεκμηρίου σε όλα του τα επιμέρους θέματα. Ακολουθεί η σύνθεση η οποία στοχεύει στην επανένωση των συστατικών αυτών με την εξέτασή τους μέσα από τις ακόλουθες οπτικές γωνίες (απόψεις): α) Προσωπικότητα (αναφέρεται στο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό ενός θέματος), β) Ύλη (το φυσικό υλικό στο οποίο αναφέρεται το θέμα, γ) Ενέργεια (κάθε κίνηση που γίνεται σε σχέση πάντα με το θέμα) δ) τόπος (η γεωγραφική περιοχή που αναφέρεται το θέμα) ε) Χρονική περίοδος που σχετίζεται με το θέμα.

Πρέπει να τονίσουμε ότι παρά το γεγονός ότι τα αναλυτικοσυνθετικά συστήματα θα μπορούσαν να αποδώσουν πολύ περισσότερο αξιοποιώντας τις τεχνολογικές εξελίξεις, τα απარიθμητικά είναι τα συστήματα εκείνα που χρησιμοποιούν οι βιβλιοθήκες σήμερα και κυρίως το DDC (Dewey Decimal Classification System).

Σύστημα ανάκτησης πληροφοριών (information retrieval system): Εννοούμε ένα λειτουργικό σύνολο που έχει εισερχόμενα, επεξεργασία και εξερχόμενα και μας επιτρέπει να βρίσκουμε πληροφορίες στο ηλεκτρονικό περιβάλλον. Επομένως, ένα σύστημα ανάκτησης πληροφοριών είναι αυτό το οποίο έχει τροφοδοτηθεί με την

⁵² http://www.iva.dk/bh/lifeboat_ko/CONCEPTS/facet_and_facet_analysis.htm Ανακτήθηκε 4/10/2013.

πληροφορία (εισερχόμενα) την έχει επεξεργαστεί (έχει παράξει δηλαδή μεταδεδομένα) και έχει τη δυνατότητα να αποδίδει πληροφορία (εξερχόμενα). Απλούστερο παράδειγμα τέτοιου συστήματος αποτελεί ο OPAC. Επίσης, οι μηχανές αναζήτησης (πχ Google) είναι «συστήματα ανάκτησης πληροφοριών». Η επιτυχία ενός συστήματος ανάκτησης πληροφοριών μπορεί να μετρηθεί με την αποτελεσματικότητά του στην μετάδοση της πληροφορίας και με το βαθμό εξυπηρέτησης της επικοινωνίας.

Σύστημα θεματικής πρόσβασης: είναι ένα οργανωμένο σύστημα που επιτρέπει τη θεματική οργάνωση πληροφοριών. Το σύστημα αυτό έχει ως «εισερχόμενο» την πληροφορία η οποία πριν αποδοθεί στον αποδέκτη της υφίσταται μια επεξεργασία που αποκωδικοποιεί το νοηματικό της περιεχόμενο (επεξεργασία) και το αποδίδει με λέξεις ελεγχόμενου λεξιλογίου (εξερχόμενα). Ανάλογο προς αυτό είναι το σύνολο των λειτουργιών μιας βιβλιοθήκης ή ενός πληροφοριακού οργανισμού, ο οποίος εντοπίζει την πληροφορία, την επεξεργάζεται (οργανώνει, αποθηκεύει) και την αποδίδει στους χρήστες.

Ταξινόμηση (classification): Η διαδικασία της οργάνωσης των τεκμηρίων με βάση τα κοινά τους χαρακτηριστικά. Στην επιστήμη της πληροφόρησης ταξινόμηση είναι η οργάνωση της γνώσης σε θεματικές κατηγορίες «τάξεις» (classes). Η οργάνωση αυτή γίνεται με τη βοήθεια των ταξινομικών συστημάτων, που οριοθετούν τις παραμέτρους και τις αντιστοιχίσεις των τάξεων.

Ταξινομία (taxonomy): Οι ταξινομίες είναι επίσης ελεγχόμενα λεξιλόγια που οι όροι τους είναι οργανωμένοι σε ιεραρχικούς συσχετισμούς και σχηματίζονται για να εξυπηρετήσουν ένα πολύ συγκεκριμένο θέμα. Κάθε όρος έχει ως γενικότερο ή ειδικότερο έναν ή περισσότερους όρους μέσα στην ταξινομία. Μπορεί να υπάρχουν διαφορετικοί τύποι αυτών των ιεραρχικών σχέσεων (δηλαδή να είναι μέρος ενός συνόλου, είδος ενός συνόλου, τύπος ή περίπτωση ενός συνόλου). Χαρακτηριστικό είναι ότι ο γενικότερος όρος μιας ταξινομίας περιλαμβάνει υποσύνολα αποκλειστικά ενός είδους από τα προαναφερόμενα. Δηλαδή όλα τα τμήματα ενός συνόλου, ή τα είδη ενός συνόλου, κλπ. Μερικές ταξινομίες επιτρέπουν πολύ-ιεραρχικές σχέσεις, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι ένας όρος μπορεί να εμφανίζεται σε παραπάνω από μία θέσεις μέσα στην ταξινομία. Οι πιο γνωστές ταξινομίες είναι αυτές των φυτών και των ζώων.

Τεκμήριο: οτιδήποτε μεταφέρει πάνω του πληροφορία ανεξαρτήτως μορφής (κείμενο, έγγραφο, μουσειακό αντικείμενο, βίντεο, cd, κλπ. Η ακριβής μετάφραση στην αγγλική γλώσσα είναι “document”, η οποία όμως αντιστοιχεί με τη λέξη έγγραφο, πλησιέστερο ως ερμηνεία για τη χρήση της επιστήμης της πληροφόρησης είναι η γενική λέξη “item”. Ο ορισμός που ακολουθεί είναι από τη Wikipedia <http://el.wikipedia.org/wiki/tekmirio> (ανακτήθηκε 27 Οκτωβρίου 2012)

«Τεκμήριο (item) ονομάζεται οποιοδήποτε είδος υλικού διαθέτει μία βιβλιοθήκη, το οποίο αποτελεί μέρος της συλλογής της. Κάθε τεκμήριο εξ ορισμού είναι φορέας πληροφορίας και γνώσης (Μπώκος, 2001)⁵³. Έτσι, τεκμήριο μπορεί να είναι ένα βιβλίο, περιοδικό, εφημερίδα, βιντεοκασέτα, DVD, δίσκος μουσικής σε βινύλιο ή ως CD, χάρτης, μικροφίλμ, λογισμικό σε CD, slides, ή ακόμη και οποιοδήποτε άλλο υλικό αντικείμενο όπως αντίγραφο μουσειακού εκθέματος, επιτραπέζιο παιχνίδι κτλ. Τα τεκμήρια μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε έντυπο υλικό (π.χ. βιβλία, περιοδικά, χάρτες), οπτικοακουστικό υλικό (δίσκος μουσικής, ταινία DVD) και υλικό αντικείμενο (realia) (π.χ. ένα μουσειακό έκθεμα). Τα τεκμήρια μπορούν επίσης να κατηγοριοποιηθούν σύμφωνα με τον τρόπο αποθήκευσης των γνωστικών δεδομένων (Negrepointe, 1996)⁵⁴ σε ψηφιοποιημένο υλικό που το «διαβάζει» ένας ηλεκτρονικός υπολογιστής διότι η πληροφορία είναι αποθηκευμένη σε bits ή αναλογικό υλικό στο οποίο η πληροφορία είναι αποθηκευμένη σε μορφή ατόμων (atoms). Σε μία συνηθισμένη, συμβατική βιβλιοθήκη, τα περισσότερα ή όλα τα τεκμήρια είναι φυσικά αντικείμενα που μπορούμε να αγγίζουμε. Για παράδειγμα, ένα βιβλίο ή ένας χάρτης. Ακόμη και τεκμήρια που φέρουν ψηφιοποιημένες πληροφορίες είναι απτά φυσικά αντικείμενα, αν η πληροφορία έχει αποθηκευτεί σε ένα υλικό μέσο π.χ. ένα CD ή DVD, το οποίο μάλιστα συνήθως βρίσκεται πακεταρισμένο σε κάποια άλλη συσκευασία, ένα φάκελο ή ένα κουτί. Όμως στις ψηφιακές βιβλιοθήκες, όλα τα τεκμήρια είναι άυλα. Όταν ένας χρήστης τους χρησιμοποιήσει ένα τεκμήριό τους, λαμβάνει την πληροφορία μόνο σε μορφή bits μέσω του υπολογιστή του και του διαδικτύου. Γνωστά παραδείγματα άυλων τεκμηρίων είναι τα ηλεκτρονικά βιβλία, διάφορα πακέτα λογισμικού, ή βιντεοσκοπημένες ψηφιακές ταινίες. Τα άυλα αυτά ψηφιακά τεκμήρια μειώνουν το κόστος λειτουργίας της βιβλιοθήκης διότι λόγω ακριβώς των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών τους (Μπώκος, 2002)⁵⁵ είναι εύκολα στην αναπαραγωγή, καταλαμβάνουν ελάχιστο χώρο, διατίθενται εύκολα μέσω του διαδικτύου χωρίς χωροχρονικούς περιορισμούς και είναι πολυμορφικά επειδή συνδυάζουν κείμενο, εικόνα και ήχο. Από την άλλη μεριά, τα άυλα ψηφιακά τεκμήρια προϋποθέτουν τη δυνατότητα συμμετοχής στην κοινωνία της πληροφορίας, επομένως ενδέχεται να αυξήσουν τις διακρίσεις λόγω του υπάρχοντος ψηφιακού χάσματος (Dertouzos, 1997)⁵⁶ μεταξύ πλουσίων και φτωχών χωρών ή κοινωνικών ομάδων.»

⁵³ Μπώκος, Γ. (2001) Εισαγωγή στην Επιστήμη της Πληροφόρησης. Αθήνα: Παπασωτηρίου

⁵⁴ Negrepointe, N. (1996) Being digital. New York: Vintage Books

⁵⁵ Μπώκος, Γ. (2002) Τεχνολογία και Πληροφόρηση. Από τη διαχείριση του βιβλίου στη διαχείριση της γνώσης. Αθήνα: Παπασωτηρίου

⁵⁶ Dertouzos, M. (1997) What will be. How the New World of Information will change our lives. New York: HarperCollins

Τεχνολογίες πληροφοριών (Information technologies IT): ο εξοπλισμός, το λογισμικό, τα δίκτυα κλπ που μας βοηθούν να αποθηκεύουμε και να μεταδίδουμε μεγάλες ποσότητες δεδομένων με υψηλή ταχύτητα. Αν αποθηκεύουμε γνώση μας επιτρέπει να τη μεταδίδουμε σε απόσταση χρονική και γεωγραφική.

Υστεροσυνδυασμένα συστήματα (post coordinated systems): είναι αυτά στα οποία ο βιβλιοθηκονόμος καλείται να συνδυάσει επί τόπου τους όρους που λαμβάνει από ένα ελεγχόμενο λεξιλόγιο ανάλογα με τις ανάγκες του τεκμηρίου. Στα υστεροσυνδυασμένα συστήματα ο βιβλιοθηκονόμος μπορεί να συνδυάσει δύο όρους που βρίσκονται ανεξάρτητοι στο ελεγχόμενο λεξιλόγιο και να δημιουργήσει νέους συνδυασμούς και νέες υποδιαιρέσεις των εννοιών. Τα υστεροσυνδυασμένα συστήματα δεν παρουσιάζουν τα θέματα σε αλυσίδες που περιγράφουν έννοιες, υποδιαιρέσεις των εννοιών, γεωγραφικά ονόματα και χρονικές περιόδους όπως τα προσυνδυασμένα. Αντίθετα παρουσιάζουν συνδυασμούς και συσχετισμούς των εννοιών που δημιουργούν εξειδικεύσεις. Οι Θησαυροί είναι το κυριότερο υστεροσυνδυασμένο σύστημα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι με την πάροδο των ετών και τη διαρκή αναβάθμιση των θεματικών επικεφαλίδων, οι διαφορές ανάμεσα στα προσυνδυασμένα και τα υστεροσυνδυασμένα συστήματα έχουν ελαχιστοποιηθεί. Η διάκριση δε, τείνει να μην αναφέρεται πλέον στη βιβλιογραφία. Για το λόγο αυτό θα εξεταστούν παρακάτω ως αυτόνομα συστήματα οι θεματικές επικεφαλίδες και οι θησαυροί χωρίς να γίνεται ιδιαίτερη μνεία στο αν είναι προσυνδυασμένα ή υστεροσυνδυασμένα.